HOTĂRÂREA CURȚII (Camera întâi)

23 noiembrie 2017 *

„Trimitere preliminară – Concurență – Libera prestare a serviciilor – Stabilirea de către o organizație profesională de avocați a valorilor minime ale onorariilor – Interdicția ca o instanță să dispună rambursarea unor onorarii inferioare acestor valori minime – Reglementare națională care consideră taxa pe valoarea adăugată (TVA) ca făcând parte din prețul unui serviciu furnizat cu ocazia exercitării unei profesii liberale”

În cauzele conexate C-427/16 și C-428/16,

având ca obiect cereri de decizie preliminară formulate în temeiul articolului 267 TFUE de Sofiyski rayonen sad (Tribunalul de Raion din Sofia, Bulgaria), prin deciziile din 26 aprilie 2016, primite de Curte la 1 august 2016, în procedurile

„CHEZ Elektro Bulgaria” AD

împotriva

Yordan Kotsev (C-427/16),

și

„FrontEx International” EAD

împotriva

Emil Yanakiev (C-428/16),

CURTEA (Camera întâi),

compusă din doamna R. Silva de Lapuerta, președinte de cameră, și domnii C. G. Fernlund, J.-C. Bonichot, S. Rodin (raportor) și E. Regan, judecători,

avocat general: domnul N. Wahl,

grefier: domnul M. Aleksejev, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 1 iunie 2017,

luând în considerare observațiile prezentate:

– pentru „CHEZ Elektro Bulgaria” AD, de K. Kral și de K. Stoyanova, în calitate de agenți;

* Limba de procedură: bulgara.

– pentru „FrontEx International” EAD, de A. Grilihes, în calitate de agent;

– pentru guvernul cipriot, de D. Kalli, în calitate de agent;

– pentru Comisia Europeană, de L. Malferrari, de I. Zaloguin și de P. Mihaylova, în calitate de agenți,

având în vedere decizia de judecare a cauzei fără concluzii, luată după ascultarea avocatului general,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Cererile de decizie preliminară privesc interpretarea articolului 56 alineatul (1) și a articolului 101 alineatul (1) TFUE, precum și a Directivei 77/249/CEE a Consiliului din 22 martie 1977 de facilitare a exercitării efective a libertății de a presta servicii de către avocați (JO 1977, L 78, p. 17, Ediție specială, 06/vol. 1, p. 46) și a Directivei 2006/112/CE a Consiliului din 28 noiembrie 2006 privind sistemul comun al taxei pe valoarea adăugată (JO 2006, L 347, p. 1, Ediție specială, 09/vol. 3, p. 7).

2 Aceste cereri au fost prezentate în cadrul unor litigii între „CHEZ Elektro Bulgaria” AD, pe de o parte, și domnul Yordan Kotsev, pe de altă parte (C-427/16), respectiv „FrontEx International” EAD, pe de o parte, și domnul Emil Yanakiev, pe de altă parte (C-428/16), în legătură cu cereri de somații de plată având ca obiect, printre altele, rambursarea unor onorarii avocațiale și a remunerației unui consilier juridic.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

3 Articolul 78 primul paragraf litera (a) din Directiva 2006/112 prevede:

„Baza de impozitare include următoarele elemente:

(a) impozite, drepturi, prelevări și taxe, cu excepția [taxei pe valoarea adăugată (TVA)] în sine;

[…]”

4 Potrivit articolului 1 alineatul (1) primul paragraf din Directiva 77/249:

„Prezenta directivă se aplică, în limitele și în condițiile pe care le prevede, activităților de avocat exercitate prin prestare de servicii.”

Dreptul bulgar

5 Articolul 78 din Grazhdanski protsesualen kodeks (Codul de procedură civilă, denumit în continuare „GPK”) prevede:

„1. Taxele, cheltuielile procedurale și onorariile avocațiale, în cazul reprezentării prin avocat, achitate de reclamant vor fi suportate de pârât proporțional cu partea din cerere care a fost admisă.

[…]

5. În cazul în care onorariul avocațial plătit de o parte este excesiv în raport cu dificultatea cauzei în fapt și în drept, la cererea părții adverse, instanța poate să dispună rambursarea unei sume mai reduse cu titlu de cheltuieli în ceea ce privește această parte a cheltuielilor, care însă nu poate fi inferioară valorii minime stabilite conform articolului 36 din [Zakon za advokaturata (Legea privind baroul)].

[…]

8. Tribunalul dispune rambursarea cheltuielilor cu onorariile avocațiale efectuate de persoanele juridice și de întreprinderile individuale dacă au fost reprezentate de un consilier juridic.”

6 Potrivit articolului 36 alineatele 1 și 2 din Legea privind baroul:

„1. Avocatul sau avocatul dintr-un stat membru al Uniunii Europene are dreptul la o remunerație pentru munca sa.

2. Cuantumul remunerației se stabilește prin contract încheiat între avocat sau avocatul dintr-un stat membru al Uniunii Europene și client. Acest cuantum trebuie să fie echitabil și justificat și nu poate fi inferior valorii prevăzute prin regulamentul adoptat de Vissh advokatski savet [(Consiliul Superior al Baroului, Bulgaria)] pentru tipul de prestație în cauză.”

7 Articolul 118 alineatul 3 din această lege prevede:

„Membrii Consiliului Superior al Baroului pot fi aleși din rândul membrilor baroului care exercită profesia de avocat de cel puțin cincisprezece ani.”

8 Articolul 121 alineatul 1 din legea menționată prevede:

„Consiliul Superior al Baroului adoptă regulamentele prevăzute de lege și de codul deontologic al avocaților.”

9 Conform articolului 132 din aceeași lege:

„Constituie abateri disciplinare încălcarea culpabilă a obligațiilor care decurg din prezenta lege și din codul deontologic al avocaților, din regulamentele și din deciziile Consiliului Superior al Baroului și din deciziile consiliilor baroului și ale adunărilor generale, precum și:

[…]

5) negocierea unei remunerații cu clientul care este inferioară celei prevăzute prin regulamentul adoptat de Consiliul Superior al Baroului pentru respectivul tip de activitate, cu excepția cazurilor în care legea și regulamentul prevăd o asemenea posibilitate.”

10 Articolul 1 din Naredba nº 1 za minimalnite razmeri na advokatskite vaznagrazhdenia (Regulamentul nr. 1 privind onorariile avocațiale minimale, denumit în continuare „Regulamentul nr. 1”) prevede:

„Valoarea remunerației pentru asistența juridică oferită de un avocat se stabilește liber, pe baza contractului scris încheiat cu clientul, dar nu poate fi mai mică decât valoarea minimă prevăzută de prezentul regulament pentru tipul de asistență în discuție.”

11 Din articolul 7 alineatul 5 din Regulamentul nr. 1 coroborat cu alineatul 2 punctul 1 din acest regulament reiese că această valoare minimă a onorariilor se ridică, în ceea ce privește cauze precum cauza principală, la 300 leva bulgare (BGN) (aproximativ 154 de euro).

12 Articolul 2a din dispozițiile suplimentare din regulamentul menționat prevede:

„Valoarea onorariilor avocaților neînregistrați în temeiul [Zakon za danak varhu dobavenata stoynost (Legea privind taxa pe valoarea adăugată)] nu conține taxa pe valoarea adăugată, în timp ce, pentru avocații înregistrați, taxa pe valoarea adăugată datorată este calculată asupra onorariilor stabilite potrivit prezentului regulament și este considerată ca făcând parte integrantă din onorariile avocațiale datorate de client."

Litigiile principale și întrebările preliminare

Cauza C-427/16

13 CHEZ Elektro Bulgaria a sesizat instanța de trimitere cu o cerere de somație de plată, solicitând ca domnul Kotsev să fie obligat să îi plătească, printre altele, suma de 60 BGN cu titlu de onorarii avocațiale.

14 Întrucât această din urmă sumă era inferioară valorii minime prevăzute de Regulamentul nr. 1, instanța de trimitere amintește că negocierea unei remunerații inferioare celei prevăzute de regulamentul respectiv constituie o abatere disciplinară în temeiul Legii privind baroul. Deși este adevărat că, în cazul în care onorariile de avocat sunt excesive în raport cu complexitatea juridică și factuală reală a cauzei, instanțele bulgare pot să dispună rambursarea unei sume mai mici cu titlu de cheltuieli în ceea ce privește această parte a cheltuielilor, suma menționată nu poate fi inferioară valorii minime.

15 Potrivit instanței de trimitere, cauza C-427/16 se diferențiază de cele în care s-au pronunțat Hotărârea din 5 decembrie 2006, Cipolla și alții (C-94/04 și C-202/04, EU:C:2006:758), și Hotărârea din 19 februarie 2002, Arduino (C-35/99, EU:C:2002:97). Astfel, legislația bulgară abilitează Consiliul Superior al Baroului, ai cărui membri sunt cu toții aleși de colegii lor, să stabilească onorariile minimale fără niciun control din partea autorităților publice.

16 Instanța de trimitere precizează în această privință că Consiliul Superior al Baroului acționează în calitate de asociație de întreprinderi.

17 În sfârșit, instanța de trimitere adaugă că, în temeiul articolului 2a din dispozițiile suplimentare la Regulamentul nr. 1, valoarea onorariilor avocaților neînregistrați în temeiul Legii privind taxa pe valoarea adăugată nu conține TVA. Pentru avocații înregistrați, TVA-ul datorat este calculat asupra onorariilor și se consideră că face parte integrantă din onorariile datorate de client, care sunt astfel majorate cu cota de TVA de 20 %. Consecința acestei integrări a TVA-ului este că onorariile trebuie supuse din nou acestei cote de impozit, dat fiind că baza de impozitare este modificată. Instanța de trimitere consideră că articolul 2a din dispozițiile suplimentare la Regulamentul nr. 1 confundă noțiunile „preț" al serviciului și „taxă" în sensul articolului 1 din Directiva 2006/112. Potrivit acesteia, cele două noțiuni nu au nici același temei, nici același destinatar.

Cauza C-428/16

18 Printr-o cerere de somație de plată, FrontEx International a solicitat instanței de trimitere obligarea domnului Yanakiev la plata, printre altele, a sumei de 200 BGN cu titlu de remunerație a unui consilier juridic salariat.

19 Suma solicitată este inferioară valorii minime de 300 BGN prevăzute de Regulamentul nr. 1.

20 Instanța de trimitere apreciază că angajatorii consilierilor juridici exercită o activitate concurentă cu activitatea de avocat. Prin urmare, se ridică problema conformității dispoziției din GPK care garantează consilierilor juridici drepturi la onorarii avocațiale cu Directiva 77/249, precum și cu articolul 101 alineatul (1) TFUE.

21 În aceste condiții, Sofiyski rayonen sad (Tribunalul de Raion din Sofia, Bulgaria) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare, care sunt identice în cele două cauze:

„1) Articolul 101 alineatul (1) TFUE (interzicerea împiedicării, a restrângerii sau a denaturării concurenței) se opune articolului 36 alineatul 2 [din legea privind baroul], potrivit căreia o asociație de întreprinderi care exercită o profesie liberală (Consiliul Superior al Baroului) dispune de o putere discreționară pentru a stabili în avans valoarea minimă a tarifelor prestațiilor furnizate de aceste întreprinderi (a onorariilor avocațiale) pe baza competenței conferite de către stat?

2) În cazul unui răspuns afirmativ la prima întrebare: articolul 78 alineatul 5 in fine din [GPK] (în partea în care această dispoziție nu permite reducerea onorariilor avocațiale la o valoare inferioară valorii minime stabilite) este contrar articolului 101 alineatul (1) TFUE?

3) În cazul unui răspuns afirmativ la prima întrebare: articolul 132 punctul 5 [din Legea privind baroul] (în vederea aplicării articolului 136 alineatul 1 din lege) este contrar articolului 101 alineatul (1) TFUE?

4) Articolul 56 primul paragraf TFUE (interzicerea restricțiilor privind libera prestare a serviciilor) se opune articolului 36 alineatul 2 [din Legea privind baroul]?

5) Articolul 78 alineatul 8 din [GPK] este contrar articolului 101 alineatul (1) TFUE?

6) Articolul 78 alineatul 8 din [GPK] este contrar Directivei [77/249] (în ceea ce privește dreptul persoanelor reprezentate de consilieri juridici de a solicita onorarii avocațiale)?

7) Articolul 2a din Dispozițiile suplimentare ale [Regulamentului nr. 1], care permite să se considere că TVA-ul este o componentă a prețului unei prestații furnizate în cadrul exercitării unei profesii liberale (în ceea ce privește includerea [TVA-ului] ca parte integrantă a onorariului avocațial datorat), este contrar Directivei [2006/112]?”

22 Printr-o decizie din 14 septembrie 2016, președintele Curții a decis să conexeze cauzele C-427/16 și C-428/16 pentru buna desfășurare a procedurii scrise și orale, precum și în vederea pronunțării hotărârii.

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la admisibilitate

23 Comisia Europeană ridică problema admisibilității primelor șase întrebări preliminare.

24 Comisia subliniază că instanța nu este competentă să emită o somație de plată cu privire la o valoare superioară valorii efectiv achitate. În plus, aceasta arată că faptul că negocierea unei remunerații inferioare valorii minime prevăzute de Regulamentul nr. 1 constituie o abatere disciplinară nu reprezintă, potrivit jurisprudenței Curții, un temei valabil pentru a solicita o interpretare cu titlu preliminar.

25 În această privință, trebuie realizată o distincție între, pe de o parte, admisibilitatea primelor trei, a celei de a cincea și a celei de a șasea întrebări preliminare și, pe de altă parte, admisibilitatea celei de a patra întrebări preliminare.

26 În primul rând, în ceea ce privește prima-a treia, a cincea și a șasea întrebare preliminară, trebuie amintit că, în cadrul cooperării dintre Curte și instanțele naționale, instituită la articolul 267 TFUE, numai instanța națională sesizată cu soluționarea litigiului și care trebuie să își asume răspunderea pentru hotărârea judecătorească ce urmează a fi pronunțată are competența să aprecieze, luând în considerare particularitățile cauzei, atât necesitatea unei decizii preliminare pentru a fi în măsură să pronunțe propria hotărâre, cât și pertinența întrebărilor pe care le adresează Curții. În consecință, din moment ce întrebările adresate au ca obiect interpretarea dreptului Uniunii, Curtea este, în principiu, obligată să se pronunțe (Hotărârea din 26 iulie 2017, Persidera, C-112/16, EU:C:2017:597, punctul 23 și jurisprudența citată).

27 Rezultă că întrebările referitoare la interpretarea dreptului Uniunii adresate de instanța națională în cadrul normativ și factual pe care îl definește sub propria răspundere și a cărui exactitate Curtea nu are competența să o verifice beneficiază de o prezumție de pertinență. Curtea poate refuza să se pronunțe asupra unei cereri formulate de o instanță națională numai dacă este evident că interpretarea solicitată a dreptului Uniunii nu are nicio legătură cu realitatea sau cu obiectul litigiului principal, atunci când problema este de natură ipotetică ori Curtea nu dispune de elementele de fapt și de drept necesare pentru a răspunde în mod util la întrebările care i-au fost adresate (Hotărârea din 26 iulie 2017, Persidera, C-112/16, EU:C:2017:597, punctul 24 și jurisprudența citată).

28 În speță, din cererile de decizie preliminară reiese că onorariile avocațiale și remunerația consilierului juridic fac parte din cheltuielile de judecată cu privire la care trebuie să se pronunțe instanța de trimitere.

29 Prin urmare, nu este evident că interpretarea dreptului Uniunii solicitată nu are nicio legătură cu realitatea și cu obiectul litigiilor principale ori că problema este de natură ipotetică.

30 În plus, nu este de competența Curții să se pronunțe cu privire la interpretarea unor dispoziții naționale, o astfel de interpretare fiind într-adevăr de competența exclusivă a instanțelor naționale (Hotărârea din 14 iunie 2017, Online Games și alții, C-685/15, EU:C:2017:452, punctul 45, precum și jurisprudența citată).

31 Astfel, aspectul dacă instanța de trimitere poate să emită o somație de plată având ca obiect o valoare a remunerației superioară valorii efectiv achitate este o chestiune de drept național cu privire la care Curtea nu este competentă să se pronunțe și a cărei apreciere revine doar instanței naționale sesizate cu litigiile principale.

32 Rezultă că prima-a treia, a cincea și a șasea întrebare preliminară sunt admisibile.

33 În al doilea rând, în ceea ce privește a patra întrebare preliminară, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă articolul 56 alineatul (1) TFUE se opune unei reglementări naționale precum cea în discuție în litigiul principal, care nu permite unui avocat și clientului său să convină o remunerație cu o valoare inferioară valorii minime stabilite printr-un regulament adoptat de o organizație profesională de avocați, precum Consiliul Superior al Baroului.

34 În această privință, în măsura în care întrebarea adresată privește compatibilitatea legislației în discuție în litigiile principale cu dispozițiile Tratatului FUE în materie de liberă prestare a serviciilor, este necesar să se arate că acestea nu își găsesc aplicarea într-o situație ale cărei elemente se limitează în totalitate la interiorul unui singur stat membru (Hotărârea din 8 decembrie 2016, Eurosaneamientos și alții, C-532/15 și C-538/15, EU:C:2016:932, punctul 45, precum și jurisprudența citată).

35 Curtea a statuat că elementele concrete care permit să se stabilească o legătură între articolele Tratatului FUE în materie de liberă prestare a serviciilor și obiectul sau circumstanțele unui litigiu ale cărui elemente se limitează în totalitate la interiorul unui stat membru trebuie să reiasă din decizia de trimitere (Hotărârea din 8 decembrie 2016, Eurosaneamientos și alții, C-532/15 și C-538/15, EU:C:2016:932, punctul 46, precum și jurisprudența citată).

36 În consecință, în contextul unei situații ale cărei elemente se limitează în totalitate la interiorul unui singur stat membru, revine instanței de trimitere sarcina să indice Curții, conform cerințelor articolului 94 din Regulamentul de procedură al Curții, motivul pentru care, în pofida caracterului său pur intern, litigiul pendinte în fața sa prezintă un element de legătură cu dispozițiile dreptului Uniunii referitoare la libertățile fundamentale care face ca interpretarea preliminară solicitată să fie necesară pentru soluționarea respectivului litigiu (Hotărârea din 8 decembrie 2016, Eurosaneamientos și alții, C-532/15 și C-538/15, EU:C:2016:932, punctul 47, precum și jurisprudența citată).

37 În speță, din cererile de decizie preliminară nu reiese că ar exista elemente proprii litigiilor principale, în raport cu părțile la aceste litigii sau cu activitățile acestora, care nu s-ar limita la interiorul Bulgariei. În plus, instanța de trimitere nu arată cum anume litigiile menționate ar prezenta, în pofida caracterului lor pur intern, un element de legătură cu dispozițiile dreptului Uniunii referitoare la libertățile fundamentale care ar face ca interpretarea preliminară solicitată să fie necesară pentru soluționarea aceleași litigii.

38 În aceste condiții, trebuie să se constate că cererile de decizie preliminară nu furnizează elemente concrete care să permită să se stabilească că articolul 56 TFUE își poate găsi aplicarea în circumstanțele litigiilor principale.

39 Având în vedere considerațiile care precedă, este necesar să se constate că a patra întrebare este inadmisibilă.

Cu privire la prima-a treia întrebare

40 Prin intermediul primelor trei întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă articolul 101 alineatul (1) TFUE coroborat cu articolul 4 alineatul (3) TUE trebuie interpretat în sensul că se opune unei reglementări naționale precum cea în discuție în litigiile principale, care, pe de o parte, nu permite avocatului și clientului său să convină o remunerație de o valoare inferioară valorii minime stabilite printr-un regulament adoptat de o organizație profesională de avocați, precum Consiliul Superior al Baroului, în caz contrar acest avocat făcând obiectul unei proceduri disciplinare, și, pe de altă parte, nu autorizează instanța să dispună rambursarea unei valori a onorariilor inferioare acestei valori minime.

41 Reiese dintr-o jurisprudență constantă a Curții că, deși este adevărat că articolul 101 TFUE vizează numai comportamentul întreprinderilor și nu privește măsurile legislative sau administrative care emană de la statele membre, nu este mai puțin adevărat că acest articol coroborat cu articolul 4 alineatul (3) TUE, care instituie o obligație de cooperare între Uniune și statele membre, impune acestora din urmă să nu adopte sau să nu mențină în vigoare măsuri, inclusiv acte cu putere de lege sau norme administrative, care pot înlătura efectul util al normelor de concurență aplicabile întreprinderilor (Hotărârea din 21 septembrie 2016, Etablissements Fr. Colruyt, C-221/15, EU:C:2016:704, punctul 43 și jurisprudența citată).

42 Există o încălcare a articolului 101 TFUE coroborat cu articolul 4 alineatul (3) TUE atunci când un stat membru fie impune ori favorizează încheierea de înțelegeri contrare articolului 101 TFUE sau întărește efectele unor astfel de înțelegeri, fie înlătură caracterul statal al propriei reglementări, delegând unor

operatori privați responsabilitatea de a adopta decizii de intervenție de interes economic (Hotărârea din 21 septembrie 2016, Etablissements Fr. Colruyt, C-221/15, EU:C:2016:704, punctul 44 și jurisprudența citată).

43 Această situație nu se regăsește în cazul în care tarifele sunt stabilite cu respectarea criteriilor de interes public definite prin lege, iar autoritățile publice nu își deleagă operatorilor economici privați prerogativele aprobării sau ale stabilirii tarifelor, chiar dacă reprezentanții operatorilor economici nu sunt minoritari în cadrul unui comitet care propune aceste tarife (a se vedea în acest sens Hotărârea din 4 septembrie 2014, API și alții, C-184/13-C-187/13, C-194/13, C-195/13 și C-208/13, EU:C:2014:2147, punctul 31).

44 În ceea ce privește, în primul rând, aspectul dacă reglementarea în discuție în litigiile principale impune sau favorizează încheierea unei înțelegeri între operatorii economici privați, trebuie subliniat că Consiliul Superior al Baroului este format doar din avocați aleși de colegii lor.

45 Tariful stabilit de o astfel de organizație profesională poate totuși să aibă un caracter statal, în special atunci când membrii acestei organizații sunt experți independenți de operatorii economici vizați și când sunt obligați prin lege să stabilească tarife luând în considerare nu numai interesele întreprinderilor sau ale asociațiilor de întreprinderi din sectorul care i-a desemnat, ci și interesul general și interesele întreprinderilor din celelalte sectoare sau pe cele ale utilizatorilor serviciilor respective (Hotărârea din 4 septembrie 2014, API și alții, C-184/13-C-187/13, C-194/13, C-195/13 și C-208/13, EU:C:2014:2147, punctul 34, precum și jurisprudența citată).

46 Pentru a garanta că membrii unei organizații profesionale acționează efectiv cu respectarea interesului general, criteriile acestui interes trebuie să fie definite prin lege într-un mod suficient de precis, iar controlul efectiv și puterea de decizie în ultimă instanță din partea statului trebuie să fie prezente (a se vedea în acest sens Hotărârea din 4 septembrie 2014, API și alții, C-184/13-C-187/13, C-194/13, C-195/13 și C-208/13, EU:C:2014:2147, punctul 41).

47 În speță, reglementarea în discuție în litigiile principale nu conține niciun criteriu precis susceptibil de a garanta că valorile minime ale remunerației avocatului, astfel cum au fost stabilite de Consiliul Superior al Baroului, sunt echitabile și justificate cu respectarea interesului general. În special, această reglementare nu prevede nicio condiție care să corespundă cerințelor formulate de Varhoven administrativen sad (Curtea Administrativă Supremă, Bulgaria) în hotărârea sa din 27 iulie 2016, referitoare, printre altele, la accesul cetățenilor și al persoanelor juridice la o asistență juridică calificată, precum și la necesitatea de a preveni orice deteriorare a calității serviciilor furnizate.

48 În ceea ce privește, în al doilea rând, aspectul dacă autoritățile publice bulgare și-au delegat competențele, în materie de stabilire a valorilor minime ale remunerației avocaților, unor operatori privați, din dosarul de care dispune Curtea reiese că singurul control exercitat de o autoritate publică asupra regulamentelor Consiliului Superior al Baroului care stabilesc aceste valori minime este cel exercitat de Varhoven administrativen sad (Curtea Administrativă Supremă), care se limitează la aspectul dacă aceste regulamente sunt conforme cu Constituția și cu legea bulgară.

49 Rezultă de aici că, având în vedere lipsa unor dispoziții susceptibile să garanteze că Consiliul Superior al Baroului se comportă ca un dezmembrământ al puterii publice care acționează în scopuri de interes general sub controlul efectiv și sub puterea de decizie în ultimă instanță a statului, o organizație profesională precum Consiliul Superior al Baroului trebuie să fie considerată o asociere de întreprinderi în sensul articolului 101 TFUE atunci când adoptă regulamente care stabilesc valorile minime ale remunerației avocatului.

50 Pe de altă parte, pentru ca normele de concurență ale Uniunii să se aplice în cazul reglementării în discuție în litigiile principale, trebuie ca aceasta să fie de natură să restrângă concurența în cadrul pieței interne (a se vedea prin analogie Hotărârea din 4 septembrie 2014, API și alții, C-184/13-C-187/13, C-194/13, C-195/13 și C-208/13, EU:C:2014:2147, punctul 42).

51 Trebuie să se constate, în această privință, că stabilirea unor valori minime ale remunerației avocatului, care au devenit obligatorii în temeiul unei reglementări naționale precum cea în discuție în litigiile principale, întrucât împiedică ceilalți prestatori de servicii juridice să stabilească valori ale remunerației inferioare acestor valori minime, echivalează cu stabilirea orizontală a unor tarife minime impuse (a se vedea în acest sens Hotărârea din 4 septembrie 2014, API și alții, C-184/13-C-187/13, C-194/13, C-195/13 și C-208/13, EU:C:2014:2147, punctul 43).

52 Având în vedere considerațiile care precedă, trebuie să se constate că o reglementare națională precum cea în discuție în litigiile principale, care, pe de o parte, nu permite avocatului și clientului său să convină o remunerație cu o valoare inferioară valorii minime stabilite printr-un regulament adoptat de o organizație profesională de avocați, precum Consiliul Superior al Baroului, în caz contrar acest avocat făcând obiectul unei proceduri disciplinare, și, pe de altă parte, nu autorizează instanța să dispună rambursarea unei valori a onorariilor inferioare acestei valori minime, este susceptibilă să restrângă concurența pe piața internă în sensul articolului 101 alineatul (1) TFUE.

53 Cu toate acestea, trebuie să se arate că reglementarea în discuție în litigiul principal, care face obligatorie o decizie a unei asocieri de întreprinderi care are ca obiect sau ca efect restrângerea concurenței sau a libertății de acțiune a părților sau a uneia dintre ele, nu intră în mod necesar în sfera interdicției prevăzute la articolul 101 alineatul (1) TFUE coroborat cu articolul 4 alineatul (3) TUE (Hotărârea din 4 septembrie 2014, API și alții, C-184/13-C-187/13, C-194/13, C-195/13 și C-208/13, EU:C:2014:2147, punctul 46).

54 Astfel, în scopul aplicării acestor dispoziții în speță, este necesar mai întâi să se țină cont de contextul global în care decizia asocierii de întreprinderi în cauză a fost adoptată sau își produce efectele și în special de obiectivele acesteia. Trebuie să se examineze în continuare dacă efectele de restrângere a concurenței care decurg din aceasta sunt inerente urmăririi obiectivelor menționate (Hotărârea din 19 februarie 2002, Wouters și alții, C-309/99, EU:C:2002:98 punctul 97, Hotărârea din 18 iulie 2013, Consiglio Nazionale dei Geologi, C-136/12, EU:C:2013:489, punctul 53, precum și Hotărârea din 4 septembrie 2014, API și alții, C-184/13-C-187/13, C-194/13, C-195/13 și C-208/13, EU:C:2014:2147, punctul 47).

55 În acest context, trebuie să se verifice dacă restricțiile astfel impuse prin normele în discuție în litigiul principal sunt limitate la ceea ce este necesar pentru a asigura punerea în aplicare a unor obiective legitime (Hotărârea din 18 iulie 2006, Meca-Medina și Majcen/Comisia, C-519/04 P, EU:C:2006:492, punctul 47, Hotărârea din 18 iulie 2013, Consiglio Nazionale dei Geologi, C-136/12, EU:C:2013:489, punctul 54, precum și Hotărârea din 4 septembrie 2014, API și alții, C-184/13-C-187/13, C-194/13, C-195/13 și C-208/13, EU:C:2014:2147, punctul 48).

56 Cu toate acestea, având în vedere dosarul de care dispune Curtea, aceasta nu este în măsură să aprecieze dacă o reglementare precum cea în discuție în litigiile principale, care nu permite avocatului și clientului său să convină o remunerație de o valoare inferioară valorii minime stabilite printr-un regulament adoptat de o organizație profesională de avocați, precum Consiliul Superior al Baroului, poate fi considerată necesară pentru punerea în aplicare a unui obiectiv legitim.

57 Revine instanței de trimitere sarcina de a aprecia, având în vedere contextul global în care regulamentul adoptat de Consiliul Superior al Baroului a fost adoptat sau își produce efectele, dacă, în lumina ansamblului elementelor pertinente de care dispune, normele care impun restricțiile în discuție în litigiile principale pot fi considerate necesare punerii în aplicare a acestui obiectiv.

58 Având în vedere ceea ce precedă, trebuie să se răspundă la prima-a treia întrebare că articolul 101 alineatul (1) TFUE coroborat cu articolul 4 alineatul (3) TUE trebuie interpretat în sensul că o reglementare națională precum cea în discuție în litigiile principale, care, pe de o parte, nu permite avocatului și clientului său să convină o remunerație cu o valoare inferioară valorii minime stabilite printr-un regulament adoptat de o organizație profesională de avocați, precum Consiliul Superior al Baroului, în caz contrar acest avocat făcând obiectul unei proceduri disciplinare, și, pe de altă parte, nu autorizează instanța să dispună rambursarea unei valori a onorariilor inferioare acestei valori minime, este susceptibilă să restrângă concurența pe piața internă în sensul articolului 101 alineatul (1) TFUE. Revine instanței de trimitere sarcina de a verifica dacă o astfel de reglementare, având în vedere modalitățile concrete de aplicare a acesteia, corespunde în mod veritabil unor obiective legitime și dacă restricțiile impuse în acest fel sunt limitate la ceea ce este necesar pentru a asigura punerea în aplicare a acestor obiective legitime.

Cu privire la a cincea și la a șasea întrebare

59 Prin intermediul celei de a cincea și al celei de a șasea întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă articolul 101 alineatul (1) TFUE coroborat cu articolul 4 alineatul (3) TUE și cu Directiva 77/249 trebuie interpretat în sensul că se opune unei reglementări naționale precum cea în discuție în litigiile principale, în temeiul căreia persoanele juridice și comercianții independenți beneficiază de o rambursare a remunerației avocatului, dispusă de instanța națională, dacă au fost reprezentați de un consilier juridic.

60 În această privință, este suficient să se constate că nu se poate considera că reglementarea respectivă impune sau favorizează încheierea unor înțelegeri contrare articolului 101 TFUE sau că accentuează efectele unor astfel de înțelegeri.

61 Prin urmare, articolul 101 alineatul (1) TFUE nu se opune unei reglementări naționale precum cea în discuție în litigiile principale, în temeiul căreia persoanele juridice și comercianții independenți beneficiază de o rambursare a remunerației avocatului, dispusă de instanța națională, dacă au fost reprezentați de un consilier juridic.

62 În plus, având în vedere că Directiva 77/249 nu conține nicio dispoziție care să reglementeze rambursarea, dispusă de o instanță, a remunerației prestatorilor de servicii juridice, trebuie să se considere că reglementarea națională menționată nu intră nici în domeniul de aplicare al Directivei 77/249.

63 Având în vedere considerațiile care precedă, trebuie să se răspundă la a cincea și la a șasea întrebare că articolul 101 alineatul (1) TFUE coroborat cu articolul 4 alineatul (3) TUE și cu Directiva 77/249 trebuie interpretat în sensul că nu se opune unei reglementări naționale precum cea în discuție în litigiile principale, în temeiul căreia persoanele juridice și comercianții independenți beneficiază de o rambursare a remunerației avocatului, dispusă de instanța națională, dacă au fost reprezentați de un consilier juridic.

Cu privire la a șaptea întrebare

64 Prin intermediul celei de a șaptea întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă Directiva 2006/112 trebuie interpretată în sensul că se opune unei reglementări naționale precum cea în discuție în litigiile principale, în temeiul căreia TVA-ul face parte integrantă din onorariile avocaților înregistrați, având ca efect o dublă supunere a acestor onorarii TVA-ului.

65 Conform articolului 78 primul paragraf litera (a) din Directiva 2006/112, baza de impozitare include, printre altele, impozite, drepturi, prelevări și taxe, cu excepția TVA-ului în sine.

66 În această privință, trebuie amintit că, în temeiul jurisprudenței Curții, principiul neutralității fiscale, inerent sistemului comun al TVA-ului, se opune ca impozitarea activităților profesionale ale unei persoane impozabile să determine o dublă impozitare (a se vedea în acest sens Hotărârea din 23 aprilie 2009, Puffer, C-460/07, EU:C:2009:254, punctul 46, și Hotărârea din 22 martie 2012, Klub, C-153/11, EU:C:2012:163, punctul 42).

67 În speță, din moment ce instanța de trimitere a constatat în cererea de decizie preliminară în cauza C-427/16 că reglementarea națională în discuție în litigiile principale are ca efect o dublă supunere a onorariilor avocațiale TVA-ului, o reglementare de această natură nu este conformă nici cu articolul 78 primul paragraf litera (a) din Directiva 2006/112, nici cu principiul neutralității fiscale inerent sistemului comun al TVA-ului.

68 În aceste condiții, trebuie să se răspundă la a șaptea întrebare că articolul 78 primul paragraf litera (a) din Directiva TVA trebuie interpretat în sensul că se opune unei reglementări naționale precum cea în discuție în litigiile principale, în temeiul căreia TVA-ul face parte integrantă din onorariile avocaților înregistrați, dacă acest lucru are ca efect o dublă supunere a acestor onorarii TVA-ului.

Cu privire la cheltuielile de judecată

69 Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera întâi) declară:

1) **Articolul 101 alineatul (1) TFUE coroborat cu articolul 4 alineatul (3) TUE trebuie interpretat în sensul că o reglementare națională precum cea în discuție în litigiile principale, care, pe de o parte, nu permite avocatului și clientului său să convină o remunerație cu o valoare inferioară valorii minime stabilite printr-un regulament adoptat de o organizație profesională de avocați, precum Vissh advokatski savet (Consiliul Superior al Baroului, Bulgaria), în caz contrar acest avocat făcând obiectul unei proceduri disciplinare, și, pe de altă parte, nu autorizează instanța să dispună rambursarea unei valori a onorariilor inferioare acestei valori minime, este susceptibilă să restrângă concurența pe piața internă în sensul articolului 101 alineatul (1) TFUE. Revine instanței de trimitere sarcina de a verifica dacă o astfel de reglementare, având în vedere modalitățile concrete de aplicare a acesteia, corespunde în mod veritabil unor obiective legitime și dacă restricțiile impuse în acest fel sunt limitate la ceea ce este necesar pentru a asigura punerea în aplicare a acestor obiective legitime.**

2) **Articolul 101 alineatul (1) TFUE coroborat cu articolul 4 alineatul (3) TUE și cu Directiva 77/249/CEE a Consiliului din 22 martie 1977 de facilitare a exercitării efective a libertății de a presta servicii de către avocați trebuie interpretat în sensul că nu se opune unei reglementări naționale precum cea în discuție în litigiile principale, în temeiul căreia persoanele juridice și comercianții independenți beneficiază de o rambursare a remunerației avocatului, dispusă de instanța națională, dacă au fost reprezentați de un consilier juridic.**

3) **Articolul 78 primul paragraf litera (a) din Directiva 2006/112/CE a Consiliului din 28 noiembrie 2006 privind sistemul comun al taxei pe valoarea adăugată trebuie interpretat în sensul că se opune unei reglementări naționale precum cea în discuție în litigiile principale, în temeiul căreia taxa pe valoarea adăugată face parte integrantă din onorariile avocaților înregistrați, dacă acest lucru are ca efect o dublă supunere a acestor onorarii taxei pe valoarea adăugată.**

Semnături